

Μακεδονικά

Τόμ. 37 (2008)

«Εις τα χείλη της αβύσσου όπου με έφερε η βραδύτης των εν τέλει»: Τα οικονομικά των ελληνικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης και ο Μακεδονικός Αγώνας

Παντελής Μ. Νίγδελης

doi: [10.12681/makedonika.52](https://doi.org/10.12681/makedonika.52)

Copyright © 2014, Παντελής Μ. Νίγδελης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Νίγδελης Π. Μ. (2011). «Εις τα χείλη της αβύσσου όπου με έφερε η βραδύτης των εν τέλει»: Τα οικονομικά των ελληνικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης και ο Μακεδονικός Αγώνας. *Μακεδονικά*, 37, 193–218.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.52>

«ΕΙΣ ΤΑ ΧΕΙΛΗ ΤΗΣ ΑΒΥΣΣΟΥ ΟΠΟΥ ΜΕ ΕΦΕΡΕ
Η ΒΡΑΔΥΤΗΣ ΤΩΝ ΕΝ ΤΕΛΕΙ»:

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Το ζήτημα των οικονομικών των ελληνικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης κατά τα τελευταία σαράντα περίπου χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας έχει απασχολήσει και στο παρελθόν την έρευνα¹. Εκεί διαπιστώνεται μεταξύ άλλων η περιορισμένης έκτασης οικονομική τους ενίσχυση από το εθνικό κέντρο μέσω των παρακυβερνητικών συλλόγων της Αθήνας που ήλεγχε το ΥΠΕΞ με τη μορφή συνδρομών οι οποίες αποστέλλονταν στα απομακρυσμένα χωριά της μακεδονικής ενδοχώρας. Ειδικότερα έρευνες σε αρχεία των Αθηνών (του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων –ΣΔΕΓ– αλλά και του Ιστορικού Αρχείου του ΥΠΕΞ) έχουν φέρει στο φως έγγραφα από τα οποία τεκμαίρεται ότι η πρώτη ελληνική εφημερίδα που πήρε επιχορήγηση με τη μορφή αυτή υπήρξε ο *Φάρος της Μακεδονίας* του Σοφοκλή Γκαρπολά: τα έγγραφα δείχνουν ότι ο Γκαρπολάς λάμβανε ήδη πριν από το 1884, άγνωστο όμως από πότε ακριβώς, συνδρομές ύψους 500 γαλλικών φράγκων². Το μοντέλο αυτό, της ενίσχυσης δηλαδή του ελληνικού τύπου μέσω περιορισμένης έκτασης συνδρομών, συνεχίσθηκε με ελάχιστες εξαιρέσεις³ έως την απελευθέρωση της πόλης.

---

1. Για τον ελληνικό τύπο της Θεσσαλονίκης στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας βλ. την εμπειριστατωμένη μελέτη του Μ. Κανδυλάκη, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης. Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 2000.

2. Βλ. Παράρτημα εγγράφων αρ. 1 Α-Γ και Κανδυλάκης, *ό.π.*, σ. 77 κ.ε. Ο Κανδυλάκης παραπέμπει σε υπόμνημα του Μ. Κουτούβαλη –που είχε αναλάβει τη διεύθυνση της εφημερίδας το 1887– προς τον Πρόξενο Θεσσαλονίκης με ημερομηνία Ιούνιος του 1888 και στις συστάσεις προς τον ίδιο του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γρηγόριου Καλλιδή επίσης το 1888 υπέρ της οικονομικής ενίσχυσης του *Φάρου της Μακεδονίας*. Τελικά ο *Φάρος της Μακεδονίας* αποφασίστηκε να λαμβάνει ετησίως το ποσό των 500 δραχμών από την Επιτροπή προς Ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας. Όσον αφορά την πρώτη ελληνική εφημερίδα της Θεσσαλονίκης τον *Ερμή* φαίνεται ότι δεν έτυχε καμιάς χρηματοδότησης, αλλά ότι στηρίχθηκε στις συνδρομές των αναγνωστών της. Βλ. Κανδυλάκης, *αυτ.*, σ. 63 κ.ε.

3. Όπως λ.χ. την περίπτωση της ευθείας χρηματοδότησης του Σοφοκλή Γκαρπολά με το ποσό των 20 οθωμανικών λιρών από το ΥΠΕΞ λόγω της δεινής οικονομικής θέσης στην οποία είχε περιέλθει εξαιτίας της διετούς παύσης της εφημερίδας και αφού πρώτα είχε απευθυνθεί στον Γεώργιο τον Α', βλ. σχετικά Κανδυλάκης, *ό.π.*, σσ. 90-91. Εξαιρέση συνιστά επίσης η απόφαση για μισθοδοσία συντάκτη του *Φάρου της Θεσσαλονίκης* απευ-

Αντίθετα με τα παραπάνω και παρά τα χρόνια οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι εφημερίδες της πόλης, έως σήμερα δεν έχει ερευνηθεί αν προτάθηκε ποτέ η μεταβολή του προαναφερθέντος τρόπου οικονομικής ενίσχυσής τους. Άγνωστο παρέμενε λ.χ. αν διατυπώθηκαν προτάσεις προς την ελληνική κυβέρνηση για δραστικά γενναιότερη χρηματική υποστήριξη τους ή πολύ περισσότερο αν ετέθη θέμα για μεταβολή του ιδιοκτησιακού τους καθεστώτος προς την κατεύθυνση της οργάνωσης μιας εταιρείας. Τα ερωτήματα αυτά και άλλα συναφή ζητήματα του τύπου της Θεσσαλονίκης την τελευταία δεκαετία της οθωμανικής κυριαρχίας φωτίζουν οι παρουσιαζόμενες εδώ για πρώτη φορά επιστολές, οι οποίες βρέθηκαν στο αρχείο της Οικογενείας Δραγούμη (Αρχείο Στέφανου Δραγούμη)⁴.

Η πρώτη ομάδα επιστολών (εγγρ. αρ. 2-5) αφορά τον *Φάρο της Θεσσαλονίκης* του Νίκου Γκαρπολά και χρονολογείται τον Ιανουάριο – Φεβρουάριο του 1904. Η εφημερίδα πρωτοκυκλοφόρησε πριν από τον Μάιο του 1895 ως συνέχεια του *Φάρου της Μακεδονίας* που εξέδιδε ο πατέρας του Γκαρπολά Σοφοκλής. Ως τις αρχές του 1904, οπότε αρχίζει η αλληλογραφία του αρχείου, η εφημερίδα αντιμετώπιζε μία σειρά από προβλήματα με σημαντικότερη τη διετή (1897-1899) παύση που της επεβλήθη από τις οθωμανικές αρχές εξαιτίας της πολιτικής της κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Μετά την καθυστερημένη επαναλειτουργία της (άγνωστο πότε ακριβώς) η ήδη δυσχερής οικονομική θέση του δισεβδομαδιαίου *Φάρου της Θεσσαλονίκης* (Τετάρτη-Σάββατο) επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο λόγω της περιορισμένης κυκλοφορίας της⁵. Σε αυτή αναφέρεται απόσπασμα του μνημονίου Κοντορέπα ως εξής : *οί ιδιοκτήται κ. Γκαρπολά, ώς εκ τής κοινωνικής αὐτῶν θέσεως, εἰς ἦν εὐρίσκοντο, πολλὰ ἔπραξαν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρήσωσι τὸ φύλλον των ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν των, κτηματικὴν τε καὶ χρηματικὴν, ἔφαγον, μῆποτε ὅμως δελεασθέντες ἐκ τοῦ προσφερομένου χρήματος τῶν προπαγανδιστῶν, Σέρβων καὶ Ρουμούνων καὶ νῦν εἰσέτι ὡς ἐπληροφορήθην, ἂν καὶ οἱ πάντες γνωρίζομεν τὰς βασικὰς των ἀνάγκας*⁶. Η συνεχιζόμενη επιδείνωση των οικονομικών της εφημερίδας σε συνδυασμό με φήμες που ήθελαν το Προξενείο της Θεσσαλονίκης να εισηγείται ενίσχυ-

θείας από το ΥΠΕΞ με τον μισθό των 5 λιρών, ούτως ώστε να διασφαλισθεί η ελληνόφιλη γραμμή της εφημερίδας έναντι της αλλοπρόσαλλης (φίλα προς τους Νεότουρκους προσκείμενης) πολιτικής του ιδιοκτήτη της, βλ. Κανδυλάκης, *αυτ.*, σ. 102 .

4. Φυλάσσεται στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, το προσωπικό της οποίας ευχαριστώ θερμά για τη βοήθεια κατά τη διάρκεια της εκεί εργασίας μου.

5. Για την ιστορία του *Φάρου της Θεσσαλονίκης* βλ. Κανδυλάκης, *ό.π.*, σ. 89 κ.ε.

6. Οι πληροφορίες αυτές επαναλαμβάνονται σε κείμενα συνεργατών των εφημερίδων της οικογένειας, όπως της εκδότριας του *Μικρασιατικού Ημερολογίου* Ελένης Σβορώνου ή του συντάκτη Ι. Μπήτου: βλ. Κανδυλάκης, *ό.π.*, σσ. 91-92.

ση της αντιπάλου *Αλήθειας* (η τελευταία είχε κάμει την εμφάνισή της τον Ιούνιο του 1903) οδήγησαν τον Γκαρπολά και τους φίλους του να διατυπώσουν μία πρόταση με τη μορφή μνημονίου προς τον Αλέξανδρο Κοντούλη και τον Στέφανο Δραγούμη διά χειρός του Δ. Κοντορέπα⁷.

Το περιεχόμενο της πρότασης εκπλήσσει καθώς κινείται μακριά από την πεπατημένη των συνδρομών, της ενίσχυσης δηλαδή από το ελληνικό κράτος, και αφορά στην αναδιάρθρωση ολόκληρης της επιχείρησης. Προτείνεται ειδικότερα ο εξοπλισμός της με νέο τέλειο τυπογραφείο, ούτως ώστε ο «*Φάρος της Θεσσαλονίκης*» να δύναται *εὐπαρουσιάστως ν' ανταπεξέρχεται κατὰ τῶν πολέμιων τοῦ ἔθνους ἡμῶν*. Με τέτοιες εγκαταστάσεις η επιχείρηση θα εκδίδει ελληνικά βιβλία και κυρίως σε ημερήσια βάση την εφημερίδα της η οποία μάλιστα θα αποστέλλεται δωρεά στις άπορες Ελληνικές Κοινότητες και στα μικρότερα χωριά. Μόνο έτσι συνεχίζει ο Κοντορέπας *θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐργασθῶμεν ἐθνικῶς διὰ τοῦ τύπου*. Διαφωτιστική για την προτεινόμενη μεταβολή είναι η πρόταση που αφορά στο νέο ιδιοκτησιακό καθεστώς της επιχείρησης. *Πρέπει ἢ νὰ γίνῃ γράφει ο Κοντορέπας διὰ μετοχῶν ἢ νὰ ἀγορασθῇ παρὰ τῶν ιδιοκτητῶν ἢ νὰ συνεταιρισθῇ Ἐταιρεία ἢ σύλλογος ἢ ὄμιλος κεφαλαιούχων πρὸς αὐτούς*. Προτείνεται δηλαδή με άλλα λόγια η μετατροπή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της εφημερίδας με μια σειρά από πιθανές λύσεις είτε μέσω της μετοχοποίησής της είτε μέσω της πώλησής της υπό την προϋπόθεση της υπαγωγής της σε ένα εταιρικό σχήμα στο οποίο θα συμμετείχαν και άλλοι ιδιοκτήτες (Εταιρία, σύλλογος ή όμιλος κεφαλαιούχων).

Παρά τη γενικόλογη και ασαφή διατύπωση της πρότασης το γεγονός ότι ο συντάκτης αναφέρεται σε σύλλογο μας επιτρέπει να εικάσουμε ότι θα έβλε-

7. Τα όσα γράφει ο Κοντορέπας για τα περί βολιδοσκοπησης του Γκαρπολά ή η φράση του «*Σὰς ἔσωκλείω μικρὰν σημείωσιν τοῦ ὅπως ἐγὼ καὶ μερικοὶ φίλοι ἀντιλαμβάνομεθα τοῦ περὶ τῶν ἐφημερίδων μας ζητήματος*» θα πρέπει να εκληφθούν ως διπλωματικές εκφράσεις. Ότι αυτός και ο Νικ. Γκαρπολάς είχαν ἔλθει προηγουμένως σε συνεννόηση και εὐλογο είναι και αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στην επιχειρηματολογία εναντίον της «αντεθνικής» *Αλήθειας* ο Κοντορέπας χρησιμοποιεί στοιχεία και εκφράσεις από το πικρόχολο σχόλιο που είχε δημοσιεύσει ο *Φάρος της Θεσσαλονίκης* στο κύριο άρθρο του της 14ης Ιουνίου του 1903, όπου με αφορμή την έκδοση της εφημερίδας μεταξύ των άλλων ἔγραφε τα εξής : *Ὅτι θὰ συντελέσῃ αὕτη* (ενν. η «*Αλήθεια*») *εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς Κοινότητος ποσῶς δὲν ἀμφιβάλλομεν, καθότι καὶ εἰς τὴν ἄλλην κοινότητα, τὴν Βουλγαρικὴν, παρήξεν μεγάλας ὑπηρεσίας ὁ συντακτικὸς τοῦ ὑπευθύνου αὐτῆς Βούλγαρος βιβλιοπώλης Σαμαρτζήφ, ἐκτυπῶσας ἐν τῷ τυπογραφείῳ αὐτῆς σειρὰν συγγραμμάτων συντελέσας οὕτω εἰς τὴν διάδοσιν τῆς βουλγαρικῆς παιδείας*. Ο Δ. Κοντορέπας μου είναι γνωστός ως ιδρυτικό μέλος του Ελληνικού Γυμναστικού Συλλόγου «*Ηρακλής*». Ήταν αδελφός του γιατρού Κ. Κοντορέπα (καταγωγή Βλάχση Δ. Μακεδονίας) που ανέπτυξε εθνική δράση στην Καβάλα και δολοφονήθηκε από κομιτατζήδες της περιοχής. Για τον τελευταίο βλ. Π. Μ. Νίγδελης, *Πέτρον Ν. Παπαγεωργίου του Θεσσαλονικέως Αλληλογραφία (1880-1912)* [Επιστημονικά Πραγματεία, Σειρά Φιλολογική και Θεολογική, αρ. 19], Θεσσαλονίκη, Ε.Μ.Σ., 2004, σ. 85 σημ. 146

πε ευχαρίστως ως μία εκ των λύσεων την έκδοση της εφημερίδας με χρήματα συλλόγου ή συλλόγων της Αθήνας (δυστυχώς δεν διευκρινίζεται αν έχει κατά νου παρακυβερνητικούς ή απλώς πατριωτικούς ή και τα δύο μαζί). Έτσι θα δικαιολογούνταν καλύτερα το γεγονός ότι απευθύνεται στον Αλέξανδρο Κοντούλη και τον Στέφανο Δραγούμη δύο προσωπικότητες που είχαν ιδιαίτερη επιρροή και στενές σχέσεις με συλλόγους της πρωτεύουσας. Η αναφορά εξάλλου σε όμιλο κεφαλαιούχων δείχνει ότι ο ίδιος δεν απέκλειε το ενδεχόμενο ευκατάστατοι Μακεδόνες (που ζούσαν στη Μακεδονία ή / και την Ελλάδα) ή ακόμη και ευαίσθητοι περί το Μακεδονικό ζήτημα ελλαδίτες να συμπήξουν μία Εταιρεία που θα ανελάμβανε το οικονομικό βάρος της έκδοσης της εφημερίδας. Υπό την έννοια αυτή η τυπική φράση «Δεχτείτε τούς φιλικούς χαιρετισμούς τῆς κ. Ἑλένης Χηλαζάρου» που χρησιμοποιεί στη διαβιβαστική του επιστολή προς τον Κοντούλη ο Κοντορέπας ίσως να μην είναι τόσο αθώα και να του υποδεικνύει έμμεσα ότι ένας σημαντικός οικονομικός παράγοντας της Θεσσαλονίκης, όπως η οικογένεια Χηλαζάρου, ενδιαφερόταν ζωηρά (και έμπρακτα;) για την τύχη της εφημερίδας. Διόλου απίθανο εξάλλου ο παλαιός ιδιοκτήτης να επεφύλασσε για τον εαυτό του τον ρόλο του έμμισθου διευθυντή. Το μεγαλεπήβολο αυτό σχέδιο έμελλε να μείνει μόνο στα χαρτιά. Ο *Φάρος της Θεσσαλονίκης* συνέχισε να υπολειπεται με μεγάλες διακοπές για λίγα χρόνια αργότερα ως την οριστική του παύση το 1912 έχοντας προηγουμένως υποκύψει στις σειρήνες του νεοτουρκικού κοιμιάτου⁸.

Η δεύτερη ομάδα των επιστολών (5-14) χρονολογείται από τις 28 Σεπτεμβρίου του 1905 έως τις 6 Νοεμβρίου το 1906. Οι συνθήκες μέσα στις οποίες αποστέλλονται έχουν ωστόσο μεταβληθεί σε σχέση με εκείνες της προηγούμενης: συμπίπτουν χρονικά με την περίοδο της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα μετά τον ορισμό του Κορομηλά ως Προξένου Θεσσαλονίκης (φθινόπωρο 1904) αλλά και την περίοδο που ο *Φάρος της Θεσσαλονίκης* έχει αναστείλει τη λειτουργία του. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν τον εκδότη της *I. Κούσκουρα* στην ιδέα να μετατρέψει την εφημερίδα του σε ημερήσια έχοντας αποσπάσει προηγουμένως τη συγκατάθεση και υποστήριξη του *Α. Κορομηλά*. Εδώ το σχέδιο ακολουθεί την παλαιά και δοκιμασμένη μέθοδο της ενίσχυσης μέσω του εθνικού κέντρου και συγκεκριμένα του *ΥΠΕΞ*, από το οποίο ο *Κούσκουρας* ζητά να δοθεί *ως έτησία έπιχορήγησις τὸ ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ λ(ίραι) τ(ουρκίας) 443* (βλ. έγγραφο αρ. 11 πρὶν ἀπὸ τις 11 Μαΐου του 1906). Όμως το ύψος του ποσού αυτού εντυπωσιάζει, όχι μόνο γιατί είναι σαφώς μεγαλύτερο από εκείνο που έπαιρναν ως τότε οι εφημερίδες της πόλης⁹, αλλά γιατί από τον επισυναπτόμενο ισολογι-

8. Βλ. Κανδυλάκης, *ό.π.*, σ. 111.

9. Το σε γαλλικά φράγκα καταβαλλόμενο επίδομα που ελάμβανε ο Σοφοκλής Γκαο-

σμό της εφημερίδας οι 443 λίρες υπερκαλύπτουν τα έξοδα τριών ετών (και μάλιστα υπό την προϋπόθεση της ημερήσιας κυκλοφορίας). Για να αντιληφθεί κανείς καλύτερα το ύψος του ποσού αυτού αρκεί να σκεφθεί ότι ισοδυναμούσε περίπου με τους μισθούς που έπαιρνε ένας γυμνασιάρχης επί δύο έτη¹⁰ ή ακόμη περισσότερο ότι σύμφωνα με τον Ν. Γκαρπολά και τον Δ. Κοντορέπα η αρχική επένδυση του Κούσκουρα ήταν της τάξεως των 500 τουρκικών λιρών¹¹.

Για την επίτευξη του στόχου του ο Κούσκουρας εκτός από τις συνεννοήσεις του με το Προξενείο ζητά από τον συντοπίτη του Δραγούμη (και οι δύο καταγόταν από το Βογατσικό) να χρησιμοποιήσει όλες τις γνωριμίες του, προκειμένου να επηρεάσει τους κυβερνητικούς παράγοντες του ΥΠΕΞ. Ήδη από τις 28 Σεπτεμβρίου του 1905 (αρ. 6) τον παρακαλεί να του γράψει *να κατερχόμενος εις Αθήνας ενεργήση προς επιτυχίαν τοῦ ποθουμένου*. Τέσσερις περίπου μήνες αργότερα (αρ. 7, 2 Φεβρουαρίου 1906) θα παρακαλέσει τον συνομιλητή του θερμά να συννενοηθεί *μετὰ τοῦ εις Αθήνας ἄρτι ἀφιχθέντος προξένου κ. Κορομηλᾶ, ὅστις ἐμφορεῖται εὐμενῶν διαθέσεων ὑπὲρ τοῦ ἔργου μου*, προκειμένου να βρει *μετ' αὐτοῦ τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ Κυβέρνησις θὰ δυναθῇ νὰ ἔλθῃ ἐπίκουρος εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς «Ἀληθείας»*, ενώ μερικούς μήνες αργότερα θα του τονίσει (αρ. 9, 22 Μαΐου 1906) *ὅτι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιτυχίας ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν ὑμετέρων συστάσεων καὶ ἐνεργειῶν*.

Όμως ο Δραγούμης και οι γνωριμίες του δεν είναι ο μόνος τρόπος που μετέρχεται ο Κούσκουρας για να επιτύχει τον σκοπό του. Στην προαναφερθείσα επιστολή της 2ας Φεβρουαρίου 1906 θα διατυπώσει στον Μακεδόνα πολιτικό και προφανώς μέσω αυτού στο Υπουργείο Εξωτερικών εμμέσως πλην σαφώς την απειλή –που είχε ακουσθεί και παλαιότερα από άλλον εκδότη της πόλης¹²– ότι θα υποχρεωθεί να διακόψει την κυκλοφορία της εφημερίδας του, αν δεν ενισχυθεί οικονομικά. *Δὲν δύναμαι πλέον, γράφει νὰ Σᾶς ἀποκρῦψω ὅτι ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας ἢ ἔκδοσις τῆς ἐφημερίδος μου καὶ ὅπως νῦν ἔχει αὕτη εἶναι ζήτημα σοβαρὸν, προβληματικὴ δὲ ἡ περαιτέρω πορεία τῆς ἀνευ τῆς ἀρωγῆς τῆς Κυβερνήσεως*.

πολάς αντιστοιχούσε περίπου σε 20 λίρες τουρκίας (αντιστοιχία 1 λίρα = 22,9 φράγκα το 1912). Για την αντιστοιχία βλ. Ευρυδίκη Σιφναίου, *Λέσβος. Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία (1840-1912)*, Μυτιλήνη 1996, σ. 372.

10. Βλ. π.χ. τους μισθούς του γυμνασιάρχη Μυτιλήνης στο Νίγδελις, *ό.π.*, σ. 127 σημ. 223.

11. Βλ. ἔγγρ. αρ. 5.

12. Πρόκειται για τον προαναφερθέντα Μ. Κουτούβαλη (βλ. παραπάνω σημ. 2). Σε αναφορά του που είχε στείλει προς το ΥΠΕΞ τον Ιούνιο του 1888 ο Κουτούβαλης σημείωνε ότι αν δεν ικανοποιηθούν τα οικονομικά του αιτήματα θα αναγκασθεί *να παύση τὴν ἔκδοσιν ... ἄτε τῶν πλείων ἢ πάντων τῶν ἐνταῦθα δυτικῶν παρητήθησαν τῶν συνδρομῶν των*, βλ. Κανδυλάκης, *ό.π.*, σ. 78.

Η απειλή αυτή κινητοποίησε όχι μόνο το Προξενείο της Θεσσαλονίκης που και μετά την αλλαγή Προξένου υπό τον Φ. Κοντογούρη εξακολούθησε να υποστηρίζει το αίτημα του Κούσκουρα, αλλά και το ΥΠΕΞ. Ύστερα από συνεννοήσεις με την Αθήνα ο ιδιοκτήτης της *Αλήθειας* αποστέλλει τον Μάιο του 1906 προς το Υπουργείο μέσω του Προξενείου Θεσσαλονίκης αίτηση στην οποία αναφέρονται μεταξύ άλλων τα εξής: *Καὶ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος μὲν ἔτους ἤδη ἐσκέφθην νὰ ἰκανοποιήσω τὰς δικαίας ἀπαιτήσεις τῶν ὁμογενῶν τῆς Μακεδονίας, δυστυχῶς ὅμως οὔτε αἱ δυσχερεῖς συνθήκαι ὑφ' ἃς διατελεῖ ὁ ἐν Τουρκία τύπος ἐπιτρέπουσιν οὔτε καὶ αἱ δυνάμεις μου ἐπαρκοῦσι καὶ περιέρχομαι εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποτανθῶ εἰς τὸ ἔθνος, ἵνα τοῦτο διὰ ἐτησίας ἐπιχορηγήσεως καλυπτούσης τὰς περιπλέον δαπάνας θέσῃ τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς ἡμερησίας ἐκδόσεως, ὅποτε ἡ «Ἀλήθεια» θὰ εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ ἀντιπαλαίῃ ἐρωμενέστερον πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἐπιβουλὰς καὶ νὰ ἐξυπηρετεῖ ἐπωφελέστερον τὰς ἐθνικὰς βλέψεις.*

Η αίτηση του Κούσκουρα απέσπασε υποσχέσεις από την πλευρά του ΥΠΕΞ, δεν ικανοποιήθηκε όμως ποτέ κατά την επιθυμία του συντάκτη της. Από τον Μάιο του 1906 ως τα τέλη του ίδιου έτους, όπως δείχνει η αλληλογραφία με τον Δραγούμη, διαδραματίστηκε μια ιστορία καθυστέρησης, μικροεγκβιασμών και ίσως παζαριών με τελικό αποτέλεσμα ένα συμβιβαστικό αποτέλεσμα που ανταποκρινόταν στο 1/10 περίπου του αιτηθέντος. Η μελέτη των επιστολών δείχνει συγκεκριμένα ότι ο Κούσκουρας στηριζόμενος στις επίσημες υποσχέσεις και διαβεβαιώσεις έσπευσε να δημιουργήσει τετελεσμένο γεγονός αγοράζοντας νέο τεχνολογικό εξοπλισμό (πιεστήριο και τυπογραφικά στοιχεία) και χαρτί, προκειμένου να πείσει το υπουργείο να του χορηγήσει το συνολικό ποσό. *Ἐπαναπανθῆεις εἰς τὰς δοθείσας ὑπὸ τοῦς ἐκεῖ (εννοεῖ το ΥΠΕΞ) ὑποσχέσεις καὶ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἐνταῦθα (εννοεῖ το Προξενείο Θεσσαλονίκης) ὑπεβλήθην εἰς φοβερὰ ἔξοδα παραγγείλας ἐπὶ δανείους νέον μέγα πιεστήριον, στοιχεῖα, χάρτην καὶ λοιπά, θα γράψει τον Νοέμβριο του 1906 (βλ. έγγραφο αρ. 15). Τόσο το γεγονός αυτό όσο και η πρόταση του Κούσκουρα προς τον Δραγούμη για περικοπή του αιτουμένου ποσού κατά το ήμισυ –που δείχνει πόσο υπερβολική ήταν η αρχική του απαίτηση– δεν συγκίνησαν το εθνικό κέντρο. Τελικά του δόθηκε μέσω του παρακυβερνητικού συλλόγου «Επίκουρος των Μακεδόνων Επιτροπή» ως ετήσια επιχορήγηση για συνδρομές 63 χωριών της ενδοχώρας το ποσό των 1.000 γαλλικών φράγκων που ισοδυναμούσε με 47 τουρκικές λίρες¹³ (βλ. έγγραφο αρ. 16). Η παλαιά πεπατημένη οδός των συνδρομών είχε επιβληθεί και στην περίπτωση της *Αλήθειας*.*

Συνοψίζουμε. Λίγο πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα οι ιδιοκτήτες των εφημερίδων της Θεσσαλονίκης

13. Για την αντιστοιχία λίρας και γαλλικού φράγκου βλ. παραπάνω σημ. 9.

Φάρος της Θεσσαλονίκης και Αλήθεια αντιμετωπίζοντας χρόνια οικονομικά προβλήματα διείδαν στο σημαντικό αυτό γεγονός μια ευκαιρία προκειμένου να μετατρέψουν τις εφημερίδες τους σε κρατικοδίαιτες επιχειρήσεις. Προς τον σκοπό αυτό ο μεν πρώτος προώθησε σε πατριωτικούς κύκλους των Αθηνών την ιδέα της μετατροπής του ιδιοκτησιακού καθεστώτος του *Φάρου της Θεσσαλονίκης* και της περαιτέρω λειτουργίας του από πατριωτικό σύλλογο ή συλλόγους της Αθήνας, ο δε δεύτερος πρότεινε στο ΥΠΕΕ τη δραστική αύξηση της ετήσιας επιχορήγησης της *Αλήθειας* στο ύψος περίπου της αρχικής επένδυσής του. Τελικά και οι δύο προτάσεις προσέκρουσαν στην αδιαφορία ή την άρνηση του εθνικού κέντρου και απέτυχαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. Αρχείο ΣΔΕΓ φ. Γ 6 /211

A) Άριθ. 699
 Άθ. 13 Ιουνίου 1884

Κύριον Π. Λογοθέτην,
 Γ. Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος
 Θεσσαλονίκη

Ἀποκρινόμεθα εἰς τὸ ὑπ ἀριθμ. 650 ἀπὸ 30 Μαΐου ὑμέτερον ἔγγραφον καὶ τὴν ἐγκεκλεισμένην ἀναφορὰν τοῦ κ. Σοφ(οκλέους) Γκαρπολά ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ τοῦ Συλλόγου πόροι δὲν ἐπιτρέπουσι ν' αὐξήσωμεν τὴν εἰς τὸν «Φάρον τῆς Μακεδονίας» χορηγούμενην συνδρομήν, δύνασθε ὅμως νὰ καταβάλητε αὐτῷ τὴν ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1884 μέχρι 15 Ἀπριλίου 1885 ἐνιαυσίως ἐκ φράγκων πεντακοσίων (500) χορηγίαν τοῦ Συλλόγου ἐκ τῶν χρημάτων, ἅτινα θὰ ἀποστείλωμεν ὑμῖν διὰ πρώτης ἐυκαιρίας, συμφώνως πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 688 ὑμέτερον ἔγγραφον.

Μετὰ ἐξαιρέτου ὑπολήψεως
 Ὁ προεδρεύων

B) Γενικὸν Προεξενεῖον
 Τῆς Ἑλλάδος
 Ἐν Θεσσαλονίκη

Ἐν Θεσσαλονίκη τῇ 30 Μαΐου 1884

Ἄρ. 650
 Συν. 1

Πρὸς τὸν κύριον Πρόεδρον
 Τοῦ πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλλ(ηνικῶν) Γραμμάτων Συλλόγου
 Εἰς Ἀθήνας

Συνιστῶν ὑμῖν τὴν αἴτησιν τοῦ ἐν τῇ συνημμένῃ ᾧδε παραπεμπομένη

ἀναφορᾶ ἀναφερομένου κ. Σ. Γκαρπολά, ἰδιοκτῆτου καὶ συντάκτου τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Φάρος τῆς Μακεδονίας», παρακαλῶ, ἐὰν ἀληθῶς ἔχη λαμβάνειν παρὰ τοῦ Συλλόγου τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὀριζόμενα μέρη ἀποστελλομένων φύλλων, νά μοι ἐμβάσητε τὸ ζητούμενον ποσόν, ὅπως διαβιβασθῇ αὐτῶ.

Παρακαλῶ προσέτι ὅπως εὐαρεστηθῆτε νὰ αὐξήσητε τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰς τὴν ἐφημερίδα συνδρομῶν ὑμῶν, ἐὰν ἐπιτρέπωσιν οἱ πόροι τοῦ Συλλόγου, ἐπειδὴ τυγχάνει οἰκογενειάρχης ἢ δὲ τιμὴ τῆς συνδρομῆς εἶναι σχετικῶς μετρία.

Ὁ Γεν. Πρόξενος
Π. Λογοθέτης

Γ) Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 26ῃ Μαΐου 1884

Πρὸς τὸν Κύριον Κύριον Πέτρον Λογοθέτην Γεν. Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα.

Κύριε Γενικὲ Πρόξενε,

Ὁ εὐσεβάστως ὑποσημειούμενος ἰδιοκτῆτης καὶ ἐκδότης τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης ἑλληνικῆς ἐφημερίδος ὁ «Φάρος τῆς Μακεδονίας» λαμβάνω τὸ θάρος, ἵνα ἀποτείνω ὑμῖν τὴν ἐπομένην παρακλήσιν.

Ἔχων λαμβάνειν φράγκα πεντακόσια (500) διὰ τὴν ἐπὶ ἓν ἔτος ἀπὸ 15 Ἀπριλίου 1884 – 15 Ἀπριλίου 1885 ἀποστολὴν δεκατριῶν φύλλων τῆς ρηθείσης ἐφημερίδος εἰς διάφορα τῆς Μακεδονίας μέρη συμφώνως τῇ ἐντολῇ τοῦ Σεβαστοῦ Συμβουλίου τοῦ πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Συλλόγου, ἅτινα ἐστέλλοντο καὶ στέλλονται τακτικῶς ἀντὶ 13 τῆς ἰδιαιτέρας συστάσεως 17, ὡς φαίνονται ἐν τῇ ἐπισυναπτομένη σημειώσει, παρακαλῶ ὅπως ἐνεργήσητε τὴν πληρωμὴν αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ συνάμα εὐαρεστηθῆτε νὰ συστήσητε εἰς τὸ Σεβαστὸν Συμβούλιον, ὅπως / προφορικῶς μοι ὑπεσχέθη τοῦτο ὁ ἀξιότιμος πρόεδρος, ὅπως αὐξήσῃ τὰς ἀνωτέρω 13 συνδρομὰς ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαιτουμένας ἀδράς δαπάνας πρὸς ἔκδοσιν ἀναγκαιοτάτου καὶ ὠφελιμοτάτου ἐν Μακεδονίᾳ δημοσιογραφικοῦ ὄργανου.

Ταῦτα παρακαλῶ ὑποσημειοῦμαι μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ.

Εὐπειθέστατος
Σοφ. Κ. Γκαρπολάς

Κατάλογος τῶν φύλλων τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐκδιδομένης ἑλληνικῆς ἐφημερίδος «Ὁ Φάρος τῆς Μακεδονίας» νῦν ἀποστελλομένων δωρεὰν διὰ λογαριασμὸν τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Συλλόγου. Ἐφορείαν Ἑλληνικῶν σχολείων Μοσχοπόλεως, Τυρνόβου, Μεγαροῦβου,

*Χρουπίστης, Γεβγελίου, Λουβνίτσης, Όσιάνης, Λουγούντσης, Βογδάντσης, Σύλλογον Σκοπίων, Συντηρητικὴν ἀδελφότητα Ἀμφίπολις, Ἄγ(ιον) Στρο-
μνίτσης κ. Ἀγαθάγγελον, Σύλλογον Ἀθηνῶν*¹⁴.

2. Αρχείο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.1., αρ. εγγρ. 46 και 46α

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 29 Φεβρ. 1904

Κύριε Στ. Δραγούμη,

*Ἐπιτραπέιω μοι ὅπως συστήσω πρὸς ὑμᾶς τὸν ἐπιφέροντα τῆς παρού-
σης μου κ. Νικόλαον Γκαρπολᾶν ἰδιοκτήτην καὶ διευθυντὴν τῆς ἐν τῇ πόλει
μας ἀπὸ 25ετίας ἐγκαθιδρυμένης μόνης καθαρῶς Ἑλληνικῆς ἐφημερίδος
«Φάρος τῆς Θεσσαλονίκης».*

Μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ διατελῶ πρόθυμος

Δ. Κοντορέπας

3. Αρχείο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.1., αρ. εγγρ. 46α

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 29 Φεβρ. 1904

Κύριε Στ. Δραγούμη,

*Πιστεύω ὅτι περιῆλθε εἰς χεῖρας σας ἡ μικρὴ μου μελέτη καὶ ἀντίληψις
περὶ τῆς δημοσιογραφίας καὶ τῶν δύο αὐτῆς ὀργάνων ἐν τῇ πόλει μας ἀντι-
προσωπεύοντα (!) τὴν καθόλου Μακεδονίαν καὶ τὴν ὁποῖαν διηύθυνα πρὸς
τὸν φίλον κύριον Κοντούλη*¹⁵.

*Ἐπὶ τῇ ἐνκαιρίᾳ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεως τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ διευθυντοῦ τοῦ
«Φάρου τῆς Θεσσαλονίκης» κ. Νικ. Γκαρπολᾶ¹⁶, εἰς ὃν ἐτόλμησα νὰ δώσω
καὶ πρὸς ὑμᾶς συστητήριον ἐπιστολήν μου δύνασθε / ἐλευθέρως περὶ πολλῶν
νὰ ὀμιλήσετε, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ φύλλον αὐτοῦ, καθ'
ὅτι ἐβολιδοσκόπησα τὰς βλέψεις του καὶ εὔρον αὐτὸν πολὺ πρόθυμον εἰς*

14. Με ἐξαίρεση των μητροπολίτη Στρούμνιτσας στον οποίο αποστέλλονταν 4 αντί-
τυπα, ὅλοι οἱ ἄλλοι λάμβαναν ἓνα μόνον φύλλο.

15. Πρόκειται για τον Αλέξανδρο Κοντούλη (1858-1933). Υπήρξε μέλος της Υπέρτα-
της Αρχῆς τῆς «Ἐθνικῆς Εταιρείας» που ὀργάνωσε τον ατυχή πόλεμο του 1897, ὅπου ἐ-
λαβε μέρος ως υπολοχαγός. Συνέχισε τὴν πατριωτικὴ του δράση στο μακεδονικό μέτωπο
τόσο ως πρόεδρος τῆς «Ἑλληνικῆς Σκοπευτικῆς Εταιρείας», διαδόχου τῆς «Ἐθνικῆς», ὅσο
καὶ ως στενός συνεργάτης του Παύλου Μελά. Πῆρε μέρος στους Βαλκανικούς πολέμους
καὶ στη Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία. Ἐφθασε ως τον βαθμὸ του αντιστρατήγου, ἐνὼ το
1925 τοποθετήθηκε ως πρέσβυς στα Τίρανα.

16. Πρόκειται για τον ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο γιούς του Σοφοκλή Γκαρπολά. Ο ἄλλος ο-
νομαζόταν Αλέκος καὶ ἀσχολήθηκε ἀργότερα καὶ αὐτός με τὴ δημοσιογραφία. Για τὴ ζωὴ
καὶ τὴ δράση του Νίκου Γκαρπολά βλ. Κανδυλάκης, ὁ.π., σ. 110 κ.ε.

ὄλα ἐκεῖνα ἃ ἐξέθεσα πρὸς ὑμᾶς διὰ τῆς ἀνωτέρω μνησθείσης ἐπιστολῆς μου.

Εὐχομαι πλήρη συνεννόησιν, ὅπως ἀποκτήσωμεν καθαρῶς ἑλληνικὸν φύλλον ὑπὸ τὰς σημερινὰς ιδέας καὶ μὲ πρόγραμμα τακτικὸν πρὸς τὸ καλὸν τῆς φίλης πατρίδος.

Τοιαῦτα καὶ χαιρετῶ ὑμᾶς μετὰ Σεβασμοῦ.

Δ. Κοντορέπας

4. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.1., αρ. εγγρ. 47

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 29 Ἰάν. 1904

Ἀγαπητὲ κ. Κοντούλη,

Σᾶς ἐσωκλείω μικρὰν σημείωσιν τοῦ ὅπως ἐγὼ καὶ μερικοὶ φίλοι ἀντιλαμβανόμεθα τοῦ περὶ τῶν ἐφημεριδῶν μας ζητήματος. Ἐὰν δὲν σᾶς κάμνει καὶ πολλὴ ἐντύπωσιν εἰς τοῦτο πταίει ἢ γραμματικὴ μου, μὴ ἀπορρίπτεται καὶ τὴν ιδέα, ἣτις εἶναι μελετημένη / ὀλίγον ψυχρῶς.

Δεχτέιτε τοὺς φιλικοὺς χαιρετισμοὺς τῆς κ. Ἐλένης ΧηΛαζάρου¹⁷ καὶ προσφέρατε τοὺς ἐμοὺς πρὸς τοὺς κ. Δραγούμην καὶ Μελά¹⁸.

Σᾶς ἀσπάζομαι Δ. Κοντορέπας

5. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.1., αρ. εγγρ. 48

Φίλτατε,

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ἐν τῇ πόλει μας, ἔχω νὰ σᾶς εἶπω ὅτι, πρὶν οἱ ἀρμόδιοι προβῶσιν εἰς τὴν ὑποστήριξιν ἐνὸς τῶν φύλλων τῆς πόλεώς μας, νὰ μελετήσωσι καλῶς, ἐκτὸς τῶν ὅσας μέχρι σήμερον συνέλεξαν πληροφορίας, καὶ τὰς κατωτέρω.

Καὶ ἐν πρώτοις ἢ νεωστὶ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς «Ἀλήθεια» ὡς ἐκ τῆς ιδιότητος τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἰδρυτοῦ αὐτῆς κ. Σαλβατώρη Μουρατόρη¹⁹ (ὡς ἐν τῇ ἐπὶ κεφαλίδι τῆς ἐφημερίδος ἐμφαίνεται) ἐπιδιώκει ἄλλους σκοποὺς, ἥτοι τὴν ὑποστήριξιν τῶν βουλγαρικῶν συμφερόντων ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς Ἰταλικῆς

17. Ἡ Ελένη Χη Λαζάρου υπήρξε σύζυγος του Περικλή Χη Λαζάρου. Για την ηγετική θέση της οικογένειας Χη Λαζάρου στα πράγματα της Ελληνικής Κοινότητας βλ. Κ. Μοσκόφ, *Θεσσαλονίκη 1700-1912. Τομή της μεταπρατικής πόλης*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 92 και 99, όπου ο Περικλής Χη Λαζάρου παρουσιάζεται ως επικεφαλής της φιλελεύθερης παράταξης και τονίζεται η συμμετοχή του στον Μακεδονικό Αγώνα.

18. Εννοεί τον Παύλο Μελά που σκοτώθηκε μερικούς μήνες αργότερα (Οκτ. 1904).

19. Για τον ρόλο του στη ίδρυση της *Αλήθειας* βλ. Κανδυλάκης, *ό.π.*, σ. 116 κ.ε.

προπαγάνδας ἀφ' ἑτέρου, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἀπὸ ἐτῶν μέλος. Καὶ φιλοβούλγαρος μὲν ἔνεκεν τοῦ συνεταιρισμοῦ του μετὰ τοῦ ἐν ταῖς φυλακαῖς εὐρισκομένου Βουλγάρου βιβλιοπώλου Σαμαρτζιέφ, μετὰ τοῦ ὁποῖον ἐξέδιδον καὶ ἐξετύπωνον εἰς τὸ ἴδιον τυπογραφεῖον ἅπαντα τὰ διὰ τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα βιβλία καὶ πᾶσαν ἐργασίαν τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὑορει Ρώσων, ἐν τῷ τυπογραφείῳ τούτῳ ἐργάζονται 5 ὑπάλληλοι Βούλγαροι σχισματικοί. Ὁ τρίτος τῶν συνεταιρῶν κ. Κούσκουρας ἢ Καλογερόπουλος, ἄλλοτε δημοδιδάσκαλος καὶ νῦν βιβλιοπώλης ἐνταῦθα, ἐξηπατήθη φαίνεται ἐκ τοῦ Ἰταλοῦ καὶ κατέθεσε κεφάλαια 500 λιρῶν Τουρκίας, προσπαθεῖ καὶ δικαίως νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἐξοδά του, ὥστε ἀμφοτέροι δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν μεγάλην ιδέαν τὴν ἐλληνικὴν. Ὁ Ἰταλὸς Μουρατώρη ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς «Verità-Ἀλήθεια» εἶναι ἄνθρωπος μόνον τοῦ συμφέροντος / φνσικῶς δὲν τρέφει κανὲν αἴσθημα ὑπὲρ ἡμῶν, βλέπει καὶ περιποιεῖται ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ θησαυρίζῃ καὶ τοιουτοτρόπως κατώρθωσεν νὰ ἀποκτήσῃ ἰκανὴν περιουσίαν ἐκ βουλγαρικῶν καὶ σερβικῶν χρημάτων, ἀπὸ σήμερον δὲ καὶ ἐλληνικῶν, δὲν τὸν πειράζει δέ, ἐὰν θὰ δυνηθῇ, νὰ πωλήσῃ καὶ τὰ ὑψηλά μας συμφέροντα, ἀφοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν του καταστρώνεται ἅπασα ἡ ἐργασία. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ τυπογραφείου ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκδίδεται ἡ «Ἀλήθεια» ἐκ τοῦ ἰδίου ἐξήρχοντο (καὶ ποῖος γνωρίζει ἐὰν δὲν θὰ ἐξέρχονται) καὶ τὰ προπαγανδιστικὰ βιβλία καὶ αἱ ὑβρίζουσαι πᾶν Ἑλληνικὸν ἐφημερίδες βουλγαρικαὶ καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους λοιπὸν ἐκδιδομένη ἢ ἐφημερίς μόνον αἴσθημα ἔχει τὸ ἀτομικὸν συμφέρον τῶν ἐκδοτῶν (ἐὰν δὲ ὁ ἐνταῦθα πρόξενος, ὡς ἐπληροφορήθην, ἐποιήσατο σύστασίν τινα περὶ ἐπιδόματος, ἃς μὲ ἐπιτραπεῖ νὰ εἴπω ὅτι ἀμελετητὴ ἀπεφάσισε καὶ ἐπεχείρησε νὰ γράψῃ).

Ἐν περιπτώσει ἐνισχύσεως χρηματικῆς εἰς φύλλον, προτιμῶ νὰ γίνῃ αὕτη εἰς τὴν ἀπὸ 45ετίας²⁰ ἐκδιδομένην παρὰ γνησίων Ἑλλήνων ἀτυχῆ «Φάρον τῆς Θεσσαλονίκης» τοῦ ὁποῖου οἱ ἰδιοκτῆται κ. Γκαρπολά²¹, ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν θέσεως, εἰς ἣν εὐρίσκοντο, πολλὰ ἔπραξαν καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρήσωσι τὸ φύλλον των ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν των, κτηματικὴν τε καὶ χρηματικὴν, ἔφαγον, μήποτε ὅμως δελεασθέντες ἐκ τοῦ προσφερομένου χρήματος τῶν προπαγανδιστῶν, Σέρβων καὶ Ρουμούνων/ καὶ νῦν εἰσέτι ὡς ἐπληροφορήθην, ἂν καὶ οἱ πάντες γνωρίζομεν τὰς βασικὰς των ἀνάγκας.

Ἐὰν λοιπὸν ὁ «Φάρος» ἐνισχυθῇ εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ δύναται εὐπαρουσιάστως ν' ἀνταπεξέρχεται κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἐκδιδόμε-

20. Σφάλμα ἀντὶ 25ετίας.

21. Τὴν ἐποχὴν ποὺ γράφεται ἡ ἐπιστολὴ ἡ ἐφημερίδα διευθύνεται ἀπὸ τὸν πατέρα Γκαρπολά καὶ τὸν γιο τοῦ Νίκο, ἐνῶ ὁ ἕτερος γιος Ἀλέκος ἦταν διαχειριστής. Βλ. Κανδυλάκης, ὁ.π., σ. 89.

νος ἡμερησίως, μὲ τυπογραφεῖον τέλειον, πρὸς ἐκτύπωσιν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ εἰς διανομὴν σωμάτων του πολλῶν δωρεὰν εἰς τὰς ἀπόρους Ἑλληνικὰς κοινότητας, ὅπως ἡ ἔφημερις ἀναγιγνώσκεται καὶ εἰς τὰ μικρότερα χωρία, μόνον τότε θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐργασθῶμεν ἐθνικῶς διὰ τοῦ τύπου. Πρέπει ἢ νὰ γίνῃ διὰ μετοχῶν ἢ νὰ ἀγορασθῇ παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν ἢ νὰ συνεταιρισθῇ Ἑταιρεία ἢ σύλλογος ἢ ὄμιλος κεφαλαιούχων πρὸς αὐτούς. Εἶμαι πρόθυμος ἐὰν μὲ ἀνατεθῇ νὰ βολιδοσκοπήσω τοὺς κυρίους ἰδιοκτῆτας καὶ κατορθώσω ν' ἀποσπάσω τὰς ιδέας των. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν ἡ ἔφημερις θὰ ἔχη Ἑλληνας συντάκτας, διευθυντὰς καὶ ὑπαλλήλους, θὰ καταστῇ δὲ τὸ γραφεῖον τῆς κέντρον τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Μακεδονίας Ἑλλήνων, θὰ εὐεργετῇ δὲ τὰς Μακεδονικὰς κοινότητας συνταράττουσα τὰς πολωνύμους προπαγάνδας. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο ἂν τὸ τοιοῦτο ἐγένετο πρὸ πολλοῦ, ἀλλὰ ἄς γίνῃ καὶ νῦν ὅποτε ἀπόλυτος ἀνάγκη εἶναι ἡ ὑπαρξίς φύλλου διὰ τοῦ ὁποίου νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐργασθῶμεν ἅπαντες κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας κατὰ τὰς ὁποίας διαμφισβητεῖται ἡ Ἑθνικὴ ἡμῶν ὑπαρξίς ἐν Μακεδονίᾳ. /

Ταῦτα ἔκρινα ἀπαραίτητον νὰ σᾶς τὰ ἐκθέσω, ἵνα μὴ εἰς μάτην ρίψετε χρήματα, ἅτινα ἴσως κανένα καρπὸν ἐπιβλαβῆ φέρουν.

Σᾶς ἀσπάζομαι φιλικώτατα
Δ. Α. Κοντορέπας

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 29 Ἰανουαρίου 1904

6. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2., αρ. εγγρ. 88

Ἑλληνικὴ ἔφημερις

«Ἀλήθεια»

ἐν Θεσσαλονίκῃ

Σ. Μουρατώρης

Ἰδιοκτῆτης

Ἰ. Κούσκουρας

Διευθυντῆς – Διαχειριστῆς

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 28 7/βρίου 1905

Ἐρίτιμε πατριῶτα,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐγκλείσω ὧδε τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐφορείας τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων Βογατσικοῦ²². Δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης τολμῶ νὰ ὑποβάλω Ὑμῖν τὴν ἐπομένην παράκλησιν.

Εἶναι πλέον πανθομολογούμενον ὅτι ἡ «Ἀλήθεια» ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν τοῦ τόπου συντελεστικώτατα. Οὕτω ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι κα-

22. Από ὅπου καταγόταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κούσκουρας. Πα τη ζωὴ καὶ τη δράση του βλ. Κανδυλάκης, ὁ.π., σ. 130.

τώρθωσεν ἐκτυλίσσοις τὸ ἑαυτῆς πρόγραμμα νὰ ἴδῃ τὰ ἄτομα καὶ τὰς κοινότητας τῆς Μακεδονίας νὰ δρῶσι πατριωτικώτατα ἐν ὁμοιοῖα καὶ ἀγάπῃ.

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη μὲ παρακινεῖ ὅπως φροντίσω νὰ καταστήσω τὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἀληθείας» ἡμερησίαν, ἵνα οὕτω ἐπωφελέστερον ἐργασθῶ ὑπὲρ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ δικαιωμάτων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐκκλησίας μας.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὁμῶς τοῦ ἐθνωφελοῦς τούτου σκοποῦ ἔχω ἀνάγκην ὑποστηρίξεως ὑλικῆς, τὴν ὁποίαν μόνῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἠμπορεῖ νὰ μοι παράσχῃ, ἐκ μέρους τῆς ὁποίας οὐδὲν μέχρι σήμερον, οὐδὲν ἔλαβον.

Σὰς παρακαλῶ λοιπὸν θερμῶς ὅπως εὐαριστούμενοί μοι γράψῃτε πότε νομίζετε ὅτι θὰ εἶναι κατάλληλος ψυχολογικῶς / στιγμή ἵνα κατερχόμενος εἰς Ἀθήνας ἐνεργήσω πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ποθουμένου.

Στηριζόμενος εἰς τὰ φιλοπάτριδα ὕμνων αἰσθήματα τολμῶ νὰ ἐλπίζω ὅτι ἡ παράκλησίς μου αὕτη θέλει γίνῃ εὐμενῶς ἀποδεκτὴ, ἀναμένων δὲ νὰ τύχῃ ἀπαντήσεώς Σας διατελῶ μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως καὶ τιμῆς.

Πρόθυμος
Ἰ. Κούσκουρας

7. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2., αρ. εγγρ. 89

Direction et Administration
DU JOURNAL

«*Le progrès de Salonique*»

S. MURATORI & J. COUSCOURAS

Adresse Télégraphique

Progrès

Salonique, le 24 8/οῖου 1905

Ἐρίτιμε πατριῶτα κ. Στέφ. Δραγούμη
Εἰς Ἀθήνας

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 4 ὑπερμεσοῦντος προάγομαι νὰ δηλώσω Ὑμῖν ὅτι ἀπέστειλα ἤδη ἀσφαλῶς εἰς Βογατσικὸν τὴν διαβιβασθεῖσάν μοι ἐπιστολήν. Δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης σπεύδω ὅπως ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ ἐπιδειχθείσῃ προθυμίᾳ πρὸς βελτίωσιν τῆς «Ἀληθείας». Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι οἱ ἀρμόδιοι σταθμίζοντες καλῶς τὰ ἐν Μακεδονίᾳ πράγματα θὰ θελήσωσι νὰ ἐνισχύσωσι τὴν «Ἀλήθειαν» καὶ καταστήσωσιν αὐτὴν καθημερινήν. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ὄργανον τοῦτο στοῖχον πάντοτε τῇ κεχαραγμένη ὁδῷ θὰ δυνηθῇ τελεσφορώτερον ν' ἀντιπαλέσῃ κατὰ τῶν ραδιουργιῶν τῶν ἀντιπάλων μας, οἵτινες εὐτυχῶς στεροῦνται πάντες δημοσιογραφικοῦ ὄργάνου.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετ' ἄκρας ὑπολήψεως καὶ βαθέως σεβασμοῦ
Ἰ. Κούσκουρας

8. Αρχείο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 94

Λογότυπος ὅπως ἀρ. 7

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 2 Φεβρ. 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα κ. Στ. Δραγούμη,

Στεροῦμαι τιμίαν Σας, δι' ὧν νὰ μάθω ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ ἠὺδόκησε νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς «Ἀληθείας» ἢ ὑμετέρα εὐμένεια. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅμως ποσῶς ὅτι ἡ ἔλλειψις σχετικῶν καλῶν εἰδήσεων δὲν εἶναι κακὸς οἰωνός. Ἄλλ' ἂν τολμῶ καὶ πάλιν ν' ἀπασχολήσω πολυτίμους στιγμάς Σας, πρῶτῳ τοῦτο ὅπως σᾶς παρακαλέσω θερμῶς νὰ συνεννοηθῆτε μετὰ τοῦ εἰς Ἀθήνας ἄρτι ἀφιχθέντος προξένου κ. Κορομηλᾶ, ὅστις ἐμφορεῖται εὐμενῶν διαθέσεων ὑπὲρ τοῦ ἔργου μου, καὶ ἐξεύρητε μετ' αὐτοῦ τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ Κυβέρνησις θὰ δυναθῇ νὰ ἔλθῃ ἐπίκουρος εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς «Ἀληθείας» καὶ θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἡμερησίαν ἐκδοσὴν τῆς, τοῦθ' ὅπερ πολὺ θὰ ὠφελήσῃ τὸν τόπον.

Δὲν δύναιμαι πλέον νὰ Σᾶς ἀποκρούσω ὅτι ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας ἡ ἐκδοσις τῆς ἐφημερίδος μου καὶ ὅπως νῦν ἔχει αὕτη εἶναι ζήτημα σοβαρόν, προβληματικὴ δὲ ἡ περαιτέρω πορεία τῆς ἀνευ τῆς ἀρωγῆς τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν τῷ μεγάλῳ Ὑμῶν ἐνδιαφέροντι ὑπὲρ τῆς τλήμονος Μακεδονίας, ἥτις ἐσαεὶ συνέδεε τὸ ὄνομά τῆς μὲ τὸ ὑμέτερον Σᾶς παρακαλῶ νὰ λάβητε ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν τὴν παράκλησίν μου, ἵνα μὴ ἡ δᾶς ἢ φωτίζουσα νῦν τὰ καθ' ἡμᾶς ἐρέβη σβεσθῇ αἴφνης πρὸς ἀνεπανόρθωτον ζημίαν τῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν συμφερόντων τῶν ὁμογενῶν μακεδονικῶν πληθυσμῶν.

Ἐλπίζων νὰ ἔχω εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν καὶ στηριζόμενος ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων σας, ἐκφράζω Ὑμῖν ἐκ τῶν προτέρων τὴν βαθείαν εὐγνωμοσύνην μου καὶ διατελῶ

μετ' ἄκρας ὑπολήψεως
πρόθυμος
Ἰ. Κούσκουρας

9. Αρχείο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2., αρ. εγγρ. 95

Λογότυπος ὁ.π.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 6 Ἀπριλίου 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς συστήσω τὸν κομιστὴν κ. Κ. Βελλίδην²³,

23. Ἐννοεῖ τὸν Κωνσταντῖνο Βελλίδη, δάσκαλο που καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Παρρασκυή, κοντὰ στὴ Δεσκάτη Γρεβενῶν, «περιοδεύοντα ανταποκριτῆ» τότε τῆς Ἀλήθειας καὶ λίγο ἀργότερα τῆς Νέας Ἀλήθειας ἀπὸ δε τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1911 ἐκδότῃ τῆς Μακεδονίας. Βλ. σχετικὰ Κανδυλάκης, ὁ.π., σ. 175 κ.ε.

ἀντιπρόσωπον περιοδεύοντα τῆς «Ἀληθείας» κατερχόμενον εἰς τὰς κλεινὰς Ἀθήνας χάριν τῶν ἀγώνων.

Τῆς ἐνκαιρίας ταύτης δραττόμενος ὅπως ἐκφράσω ὕμῖν τὰ αἰσθήματα τιμῆς καὶ ὑπολήψεως μὲ τὰ ὁποῖα διατελῶ

πρόθυμος
Ἰ. Κούσκουρας

10. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 97

Λογότυπος ὁ.π.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 22 Μαΐου 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα
εἰς Ἀθήνας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐσωκλείσω ὧδε ἀντίγραφον τῆς τε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον αἰτήσεως καὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ πρὸς ἡμερησίαν ἔκδοσιν τῆς «Ἀληθείας».

Ὁ διευθύνων τὸ ἐνταῦθα Προξενεῖον κ. Φ. Κοντογούρης²⁴, ἔνθερμος ὑπερασπιστὴς τῆς «Ἀληθείας», παρέπεμψεν ἐνθερμότερα τὴν αἴτησιν εἰς τὸ οἰκεῖον Ὑπουργεῖον.

Τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιτυχίας ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῶν ὑμετέρων συστάσεων καὶ ἐνεργειῶν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ διὰ τοῦ αἵματος φιλικωτάτων ὑπάρξεων ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς πατρίδος προθύμως θέλει ἐργασθῆ ὅπως χορηγήσῃ αὐτῇ ὄπλον ἐξοντωτικὸν τῶν ἐχθρῶν, ἀμυντικὸν τῶν ἐλληνικῶν δικαιωμάτων.

Εὐέλπις ὅτι θὰ ἔχω εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν εὐχόμαι ὅπως ὁ Ὑψιστος σῶ-
ξοι τὴν φίλην πατρίδα. Μετὰ σεβασμοῦ

Ἰ. Κούσκουρας

11. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 97α

Λογότυπος ὁ.π.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον
τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος
εἰς Ἀθήνας

Ἐξοχώτατε Ὑπουργέ,

Ὅρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πόθου νὰ ἐξυπηρετήσω τὰ πανταχόθεν ἐν

24. Πρόκειται για τον Φίλιππο Κοντογούρη που διαδέχθηκε τον Λ. Κορομηλά στη διεύθυνση του Προξενείου της Θεσσαλονίκης τον Νοέμβριο του 1906 (παρέμεινε εκεί ως το θέρους του 1908) μετά την τοποθέτηση του τελευταίου ως Γενικού Επιθεωρητή των Προξενείων του βιλαετίου Θεσσαλονίκης. Βλ. σχετικὰ Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό, (ΠΒΛ), τ. 5ος, λήμμα «Λάμπρος Κορομηλάς».

Μακεδονία πολεμούμενα ἑλληνικὰ δίκαια ἴδρυσαν πρὸ τριετίας, διαθέσας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἅπασαν τὴν μικρὰν μου περιοσίαν, ἐφημερίδα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ἀλήθεια» ἐκδιδομένην ἔκτοτε τακτικώτατα τρις τῆς ἐβδομάδος καὶ διὰ τῆς ὁποίας παρήλασαν ἐν ἄρθροις, μελέταις, περιγραφαῖς καὶ ἀνταπροκρίσεισι πλεῖστοι ὄλαι ἀλήθειαι, διασκορπίσασαι τὸ ἔρεβος τῆς ψευδολογίας, διὰ τῆς ὁποίας οἱ πολέμοι τοῦ ἔθνους εἶχον περικαλύφει τὴν γῆν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διανοίξασαι τὰ ὄμματα τῶν ἡμετέρων εἰς τὴν περιφρούρησιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ παρορμήσασαι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν.

Ἡ ἀπὸ τριετίας διὰ τῶν στηλῶν τῆς «Ἀληθείας» ἐπιτελεσθεῖσα γόνιμος ἐθνικὴ ἐργασία εἶναι σήμερον πανθομολογούμενη. Γενικῶς ὁμως ἐπίσης ἀνομολογεῖται καὶ ἡ ἀνεπάρκεια αὐτῆς πρὸς λυσιτελεστέραν ὑπεράσπισιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, λόγῳ τῆς σμικρότητος τοῦ σχήματος καὶ τῆς περιοδικῆς ἐκδόσεως τῆς ἐφημερίδος. Πανταχόθεν μία φωνὴ ἀκούεται, φωνὴ καθισταμένη ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μᾶλλον ἐπιτακτικὴ, ἢ τῆς ἡμερησίας ἐκδόσεως τῆς «Ἀληθείας»./

Καὶ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος μὲν ἔτους ἤδη ἐσκέφθην νὰ ἱκανοποιήσω τὰς δίκαιας ἀπαιτήσεις τῶν ὁμογενῶν τῆς Μακεδονίας, δυστυχῶς ὁμως οὔτε αἱ δυσχερεῖς συνθήκαι ὑφ' ἃς διατελεῖ ὁ ἐν Τουρκίᾳ τύπος ἐπιτρέπουσιν οὔτε καὶ αἱ δυνάμεις μου ἐπαρκοῦσι καὶ περιέρομαι εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποτανθῶ εἰς τὸ ἔθνος, ἵνα τοῦτο διὰ ἐτησίας ἐπιχορηγήσεως καλυπτοῦσης τὰς περιπλέον δαπάνας θέσῃ τὰς ἀσφαλεῖς βάσεις τῆς ἡμερησίας ἐκδόσεως, ὁπότε ἡ «Ἀλήθεια» θὰ εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ ἀντιπαλαίῃ ἐρρωμενέστερον πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἐπιβουλάς καὶ νὰ ἐξυπηρετεῖ ἐπωφελέστερον τὰς ἐθνικὰς βλέψεις.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποβλέπων λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐπισυνάψω ὧδε τὸν σχετικὸν προϋπολογισμὸν καὶ νὰ παρακαλέσω τὴν ὑμετέραν Ἐξοχότητα, ὅπως εὐαριστουμένη διατάξῃ νὰ δοθῇ τῇ «Ἀληθείᾳ» ὡς ἐτησίαν ἐπιχορηγήσας τὸ ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ λ(ίραι) τ(ουρκίας) 443 καὶ καταστήσῃ οὕτω τὴν ἐφημερίδα μου ἀπὸ τοῦ κατὰ Ἰούνιον ἀρχομένου τετάρτου ἔτους ὄργανον ἀντάξιον τοῦ προορισμοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ δι' οὗ ἰδρύθη εὐεργετοῦσα συγχρόνως τὸν τόπον πρὸς τὸν ὁποῖον στρέφονται νῦν τὰ ὄνειρα τῆς ἐλευθέρου μητρὸς, διὰ τῆς ἀφειδεστερας παροχῆς ὑγινοῦς πατριωτικῆς τροφῆς εἰς τοὺς κατοίκους.

Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ταπεινὴ μου παράκλησις εὐμενῶς θέλει τύχη παρὰ τῆς ὑμετέρας Ἐξοχότητος ὑποδοχῆς, ἐκφράζω ἐκ τῶν προτέρων τὴν εὐγνωμοσύνην μου καὶ διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

τῆς ὑμετέρας Ἐξοχότητος
ταπεινὸς θεράπων

Προϋπολογισμός της ημερησίας εκδόσεως της εν Θεσσαλονίκη τρις ἡδὴ
τῆς ἐβδομάδος ἐκδιδομένης Ἑλληνικῆς ἐφημερίδος «Ἀλήθεια»

Ἔσοδα		Ἔξοδα	
	λ.τ. 100		λ.τ. 100
Συνδρομαὶ 1.000×76 γρ.	76.000	Ἐνοίκιον ἐφημερίδος γρ.	8.000
Ρεκλάμα	14.500	-"- καταστήματος	7.500
Ἑλλειμμα	44.300	Χάρτης	10.500
	134.850	Μελάνη	850
		Φθορὰ στοιχείων	500
		Ἀερίφως, ὕδωρ,	
		ἀσφάλιστρα θερμοανοστ.	2.700
		Μισθοδοσία διευθυντοῦ	15.000
		-"- ἀρχισυντάκτου	9.600
		-"- β' συντάκτου	7.200
		-"- ἀνταποκριτῶν	
		Ἀθηνῶν, Κων/πόλεως	5.000
		-"- διεκπεραιωτοῦ	3.600
		-"- περιοδεύοντος	
		ἀντιπροσώπου	
		μετὰ τῶν ἐξόδων	8.000
		Ἀρχιεργάτης	7.000
		5 στοιχειοθέται	25.000
		Μηχανικός	7.500
		Ξυριστής	2.400
		3 Διανομεῖς	4.500
		Λογοκρισία	3.000
		Ἀναξιόχρεοι	7.000
	134.850		134.850

12. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 98

Λογότυπος Ἐν Θεσσαλονίκη τῇ 18 Ἰουλίου 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα
Εἰς Ἀθήνας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐσωκλείσω ᾧδε ἐπιστολὴν τῆς σεβαστῆς Ἐφορεί-
ας τῶν Ἑλληνικῶν Ἐκπαιδευτηρίων τῆς ἡμετέρας πατρίδος ἀναφερομένη εἰς
τὴν ἀποστολὴν τῶν τόκων τῆς πρώτης ἑξαμηνίας τοῦ τρέχοντος ἔτους 1906.

Τῆς εὐκαιρίας ταύτης δραπτόμενος λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ ὑπομνήσω Ὑμῖν τὸ ἐνδιαφέρον τὴν «Ἀλήθειαν» ζήτημα τοῦ ἐπιδόματος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως· παρὰ δὲ τὰς ρητὰς ὑποσχέσεις τοῦ κ. Πανᾶ²⁵ πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπόν μου καὶ παρὰ τὰς θερμὰς συστάσεις τοῦ προξένου κ. Κοντογούρη, οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐλήφθη ἀπάντησις. Συνεπῶς σᾶς παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ συνηγορήσητε παρὰ τοῖς ἀρμοδίοις ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως καθ' ὅ,τι τὸ πρᾶγμα ἐπείγει.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετ' ἄκρου σεβασμοῦ

Ἰ. Κούσκουρας

13. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 99

Λογότυπος ὁ.π.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 28 Αὐγούστου 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα

Ἀθήναις

Εὐγνωμόνως ἀπεδέχθην τὴν εὐοίωνον Ὑμῶν τελευταίαν ἀποστολήν, προάγομαι δὲ νὰ ἐκφράσω Ὑμῖν θερμοτάτας εὐχαριστίας ἐπὶ τῷ διατρανουμένῳ ἐκάστοτε ἐνδιαφέρον Σας ὑπὲρ τοῦ ἔργου μου.

Δυστυχῶς ὅμως μέχρι σήμερον οὐδεμία ἐνταῦθα ἐπίσημος εἶδησις ἐλήφθη, τολμῶ δὲ αὖθις νὰ σᾶς ἀπασχολήσω παρακαλῶν Ὑμᾶς τῇ παρακινήσει καὶ τῶν ἐν Προξενείῳ ἐν δεδομένη εὐκαιρία νὰ ὑποκινήσητε τὸ ζήτημα ἢ νὰ ζητήσητε τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἐγγράφου, ἵνα οὕτω ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ζητήσω τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δοθεισῶν εὐνοϊκῶν εἰς τοὺς ἐδῶ ἀρμοδίους ὁδηγῶν.

Ζητῶν μυριάκις συγγνώμην διὰ τὴν ἐνόχλησιν, ἐκφράζω Ὑμῖν καὶ πάλιν τὰς εὐχαριστίας μου καὶ διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ καὶ ἄκρας ἀφοσιώσεως

Ἰ. Κούσκουρας

14. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 102

Λογότυπος ὁ.π.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 11 7βρίου 1906

Ἐρίτιμε πατριῶτα

Ἀθήναις

Λαμβάνω καὶ πάλιν τὸ θάρρος νὰ σᾶς καταστήσω γνωστὸν ὅτι εἰς τὸ ἐνταῦθα προξενεῖον οὐδεμία εἰσέτι ἐλήφθη ὁδηγία ἐν σχέσει μετὰ τὸ γνωστὸν ζήτημα.

---

25. Πρόκειται για τον Δ. Πανά (1855-1931), υπάλληλο του ΥΠΕΞ. Την εποχή που γράφεται η επιστολή ήταν πιθανόν Γ. Γραμματέας. Ο Πανάς διετέλεσε πρέσβυς στη Σόφια και την Κωνσταντινούπολη. *ΜΕΕ (Δραγδάκη)*, τ. ΙΘ', σ. 510.

Ὅθεν σᾶς παρακαλῶ θερμῶς ἐν πρώτῃ ἐνκαιρίᾳ νὰ ὑπομνήσητε τοὺς ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τὴν ὑπόσχεσίν των.

*Μετ' ἄκρας τιμῆς
Ἰ. Κούσκουρας*

15. Αρχεῖο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 104

Λογότυπος ὁ.π.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 6 Νοεμβρίου 1906

*Ἐρίτιμε πατριῶτα
Ἀθήνας*

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω Ὑμῖν ὅτι παρὰ πάσας τὰς δοθείσας Ὑμῖν ὑποσχέσεις οὐδεμία μέχρι σήμερον ἐλήφθη ἐνταῦθα ἀπάντησις εἰς τὸ περὶ τοῦ ἐπιδόματος αἴτημά μου. Προχθὲς ἐπέδωκα νέαν αἴτησιν τῷ κ. Προξένῳ μας, ὅστις εὐηρεστήθη νὰ πέμψῃ αὐτὴν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ὑποστηρίξας συγχρόνως ἐντόνως αὐτὴν δι' ἰδιαιτέρον ἐγγράφον.

Ποιοῦμαι ἔκκλησιν εἰς τὰ φιλόφθωπα αἰσθήματά Σας καὶ ἐξαιτοῦμαι τὴν ὑμετέραν ἀρωγὴν εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ ὁποῖο σχετίζεται ἀμεσώτατα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς «Ἀληθείας» τῆς ἀγωνιζομένης ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς ἱερᾶς γῆς, τὴν ὁποῖαν ἐπότισε τὸ αἷμα γενναίου καὶ προσφιλοῦς τέκνου σας.

Ἐπαναπανθῆεις εἰς τὰς δοθείσας ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ὑποσχέσεις καὶ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἐνταῦθα ὑπεβλήθη ἐν φοβερᾷ ἔξοδα παραγγελίας ἐπὶ δανείους νέον μέγα πιεστήριον στοιχεῖα, χάριτην καὶ λοιπά.

Ἄν ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔλθῃ παρ' ἐλπίδα ἐπίκουρος, κινδυνεύω νὰ ἴδω καταστρεφομένην τὴν ἐργασίαν μου καὶ καταρρέον τὸ ἐθνικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μετὰ τοσοῦτου κόπου/ ἀπὸ τετραετίας ἀνήγειρα.

Ἐν ὀνόματι τῆς ταλαιπωρουμένης Μακεδονίας Σᾶς ἐξορκίζω νὰ παραστήσητε τὴν ἀληθῆ κατάστασίν μου τοῖς ἀρμοδίοις. Ἴσως ἐφάνη μέγα τὸ ζήτηθὲν ποσό. Ἄς ἐλαττώσωσι αὐτὸ κατὰ τὸ ἡμῖν, διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ ἐκδώσω τὴν ἐφημερίδα μου τρις τῆς ἐβδομάδος πάλιν ἀλλὰ εἰς μέγα σχῆμα καὶ νὰ συγκρατηθῶ οὕτω εἰς τὰ χεῖλη τῆς ἀβύσσου, ὅπου μὲ ἔφερε ἡ ἀνέλπιστος βραδύτης τῶν ἐν τέλει.

*Ἐπὶ τούτοις διατελῶ
μετ' ἄκρου σεβασμοῦ καὶ πλήρους ἀφοσιώσεως
Ἰ. Κούσκουρας*

16. Αρχείο Στ. Δραγούμη φ. 208.1.2, αρ. εγγρ. 116

Λογότυπος ὁ.π.*Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 7 Ἰβριού 1908*

Σεβαστέ μοι πατριῶτα Κύριε Στ. Δραγούμη,

Εἶναι Ὑμῖν γνωστὸν ὅτι ἡ «Ἐπίκουρος τῶν Μακεδόνων Ἐπιτροπὴ»²⁶ τῇ ὑποδείξει τῆς πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Ἐπιτροπείας ἀπὸ διετίας ἤδη ἐνήφισεν ὑπὲρ τῆς «Ἀληθείας» ἐπίδομα ἐτήσιον ἐκ φρ. χρ. 1.000 ἀποστελλόμενον εἰς δύο δόσεις. Ἀπέναντι τοῦ ἐπιδόματος τούτου ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως ἀποστέλλω εἰς 63 Ἑλληνικὰς κοινότητας καθ' ὑπόδειξιν τοῦ ἐνταῦθα Ἑλληνικοῦ Προξενείου τὴν «Ἀλήθειαν» δωρεάν. Τὸ μέτρο τοῦτο, ὡς ἦν ἐπόμενον, ἐπέφερε ἀγλαωτάτους καρπὸν δι' εὐνοήτους λόγους. Καίτοι δὲ ἀπὸ τῆς ἐν Τουρκίᾳ ἀνακηρύξεως τοῦ Συντάγματος ἡ «Ἀλήθεια» κατέστη καθημερινή, συνεπῶς ἐδιπλασιάθη ἡ δαπάνη εἰς χάρτην καὶ ταχυδρομικά, τὸ φύλλον ὁμως ἀποστέλλεται αὐστηρῶς τακτικῶς.

Ἦδη εἶναι ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν μοι ἀποστέλλεται ἡ β' ἑξαμηνία τοῦ ἐπιδόματος. Ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῆς καθημερινῆς ἐκδόσεως τοῦ φύλλον²⁷ εἶμαι ὑποβεβλημένος εἰς ὑπερόγκους δαπάνας, λαμβάνω τὸ νύκτον θάρρος ὅπως παρακαλέσω ὑμᾶς, ἵνα ἐνεργήσητε παρὰ τῷ Προεδρείῳ τῆς Ἐπικουρῶν τῶν Μακεδόνων Ἐπιτροπῆς ἵνα μοι ἀποσταλῇ τὸ ταχύτερον τὸ ἐπίδομα.

Αἱ πολυσχιδεῖς ἀσχολίαι ὑμῶν δὲν θὰ ἐπιτρέπουσιν ἴσως ὁμως ὅπως παρακολουθήτε τὴν πορείαν τῆς «Ἀληθείας». / Καίτοι δὲ αὕτη γράφεται πάντοτε ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ ἐμπνεύσεις τῶν ἐνταῦθα ἀρμοδίων, θὰ μοι ἦσαν ἐκάστοτε πολὺτιμοὶ καὶ αἱ Ὑμέτεραι συμβουλαὶ καὶ ὁδηγίαι πρὸς ποδηγέτησιν τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ Θρακικοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὰ ἔθνικα ἰδεώδη.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ ἄκρου
πρόθυμος καὶ ἀφοσιωμένος

Ἰ. Κούσκουρας

Τμήμα Ἱστορίας – Αρχαιολογίας

ΠΑΝΤΕΛΗΣ Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

26. «Σύλλογος τῶν Ἀθηνῶν». Ανάμεσα στις ἄλλες δραστηριότητές του συμπεριλαμβανόταν καὶ τὸ ἔργο τῆς διαφώτισης τῆς διεθνούς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος μέσω τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐντύπου *Bulletin d'Orient* (στὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ συμμετείχαν οἱ Μ. Δραγούμης, Ανδρέας Ανδρεάδης καὶ Π. Ἀργυρόπουλος). Βλ. σχετικὰ Γ. Λυριτζῆς, *Οἱ Μακεδονικοὶ πατριωτικοὶ σύλλογοι τῶν Ἀθηνῶν* στις παραμονές καὶ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνος, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 44.

27. Ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1908, βλ. Κανδυλάκης, ὁ.π., σ. 146.

SUMMARY

P. M. Nigdelis, «*On the Brink of the Abyss Where I am Brought by Their Dilatoriness*». *The Finances of Thessaloniki's Greek Newspapers and the Macedonian Struggle*.

The question of financial backing for the Greek newspapers published in Thessaloniki in the Ottoman years is a subject about which very little is known. Documents and letters in the archives of the «Association for the Dissemination of Greek Letters» and of Stephanos Dragoumis (Gennadios Library), published here for the first time, shed light on certain aspects of this matter. Shortly before as well as during the armed phase of the Macedonian Struggle, the owners of the newspapers *Pharos tis Thessalonikis* and *Aletheia*, which were plagued by chronic financial problems, saw in this important development an opportunity to turn their journals into state-supported enterprises. To this end the former canvassed patriotic circles in Athens to try to find an association or group of associations willing to take over the *Pharos tis Thessalonikis*, while his colleague sought to persuade the Foreign Ministry to increase its annual subsidy to *Aletheia* to approximately the amount of the initial investment, with the aim of making it a daily propaganda instrument, especially since the rival *Pharos tis Thessalonikis* had in the meantime ceased publication. In the end both proposals failed, defeated by the indifference or negativity of the national centre.

Αριθ. 699
 Αθ. 13 Ιανουάριου 1884
 12/12
 Διοτ. 27/2/83
 14 Ιουνίου 84

Ήφαια Π. λογοθέτου, Γ.
 Κεόζων τῆς Ἑλλάδος
Θ/ρίκη

Ἡ κοινητομία ἐπὶ τῆς ἀριθ. 650
 ἀπὸ 30 καὶ ὡς ἔκτατα ἔγγραφα
 καὶ τῆς ἐγκυκλιωμένη ἀνακοινῆς
 τῆς κ. ἐφορ. Γραμμικολῆ, ὅτι ἐπί τῶν
 παλαιῶν αἰ τῆς ἐλλογῆς πῶρον οὐ
 ἐπιτετασσὶ τὰ ἐπιζητήματα τῆς αἰτίας
 "φάρσα τῆς Μακεδονίας" χορηγησάμεν
 ἀντιφρονῶν, ἀλλάσθε ὅτι τὰ ἀναπαράχθη
 τε αὐτῶν πρὸς 15 Ἀπριλίῳ 1884 αἰ-
 χει 15 Ἀπριλίῳ 1885 ἀναστοίχῃ ἐπιφρ.
 καὶ πενταμισθῶν (500) χορηγίαν τῆς
 ἐλλογῆς ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἀπὸ τῆς θαλάσσης
 ἀποπέλῃσιν ἐφ' ἧς διὰ πρῶτος ἀμαρτίας,
 ἀρκεῖται πρὸς τῆς ἀριθ. 688 ἐφ' ἧς ἐκτελεσθῆναι
 ἔγγραφα.

Μετὰ ἐξαιρέσει ὑποληψάμενος

Ὁ θεοσεβῆς
 Α. Τ. Π.

Ὁ Πρωτοβ.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΠΡΟΣΕΛΕΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ἐν Θεσσαλονικῇ τῇ 30 Μαΐου 1884.

Ἀριθ. 650.
Συμπρ. 1.

[Handwritten initials]

Πρὸς τὸν Κύριον Πρόεδρον
τοῦ ἐπιθ. διαβουτ. ἡ ἐλλ. γραμματείας Συλλόγου
ἐν Ἀθήναις

Συνιοτέτῃ ὑμῖν ἐν Ἀθήναις τοῦ ἐν τῇ συνημέσει, ἐπεὶ σε-
ραναμετωμένη ἀναγρᾷ ἀναγερομένου κ. Σ. Παπαμιχ. Ἰδο-
υμένου καὶ οὐδα μὴ ἐν ἡλικίᾳ διεδομένῃ ἐργασί-
δος « - φάρου ἐν Μακρυφονταί », παρανοχῶ, ἐὰν ἀλλο-
δῶς ἔχῃ χαμβάλλου παρὰ τοῦ Συλλόγου ἐν συνδρομῇ
ἐπὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν ὑψιόμενα μετὰ διεδομένῃ ἐργα-
σίᾳ, καὶ μὴ ἐκβάλλει τὸ πρόβλημα ἐπὶ ἄλλοις ἀλλο-
δῶς.

Παρακαλοῦνται ἐποσθεῖ ὄντας ἀναγεροτέτῃ καὶ ἀδελφῶν
τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ συνδρομῆν ἔχον, ἐὰν ἐπὶ
ἐρέωσαν οἱ ἄλλοι τοῦ Συλλόγου, ἐπιδοὶ ἐργασίᾳ ἀναγερομέ-
χῃ, ἢ δὲ ἐπὶ τῇ ἐν συνδρομῇ ἐπὶ οὐκ ἐπιδοὶ μετὰ.

ὁ Κ. Πρόεδρος
[Handwritten signature]

Αριθ. Πρωτ. 650.
 Π. 26 Μαΐ 1884
 Αριθ. Πρωτ. 15221

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῆ 26^ῃ Μαΐου 1884

Πρὸς τὸν Κύριον Κύριον Πέτρον Παπαδόπουλον
 ἔχον πρῶτον τῆς Ἑλλάδος ἐκλαύδα συμπερι-
 κήριον χειρὸς πρῶτον,

ὁ ἐπιβάτης ὑποσημειώμενος Ἰδιουδέλης,
 καὶ ἐκδόχου τῆς ἐκλαύδα ἐκδοτικῆς Ἑξ. Ἐφη-
 μερίδος "ἡ Φάρις τῆς Μακεδονίας" συμβαίνει
 διάφορος, ἵνα ἀναδείξῃ ὑμῶν τὴν ἐνομιμένην συμ-
 βολήσιν.

Ἐχον συμβαίνει θράξιν ἐκλαύδα 18/5201
 διατὴν ἐπὶ ἐκ ἔτος ἀπὸ 15 Σεπτ. 1884—15 Σεπ-
 τηρ. 1885 ἀποφορῆν διὰ τῆς φάρις τῆς Ἑλλάδος
 διότι ἔφημερίδος ἐκ διαφοράς τῆς Μακεδονί-
 ας μέρη συμπεριέχον τῆ ἐκδοτῆ τοῦ Ἑξ. Ἐφη-
 μερίου τοῦ ἐπὶ διατὴν τῆς Ἑξ. χειρὸς
 τῆς Συλλογῆς ἀπὸ τῆς ἐκδοτῆ καὶ τῆς ἐκδοτῆ
 ταυτινῆς ἀπὸ 13 τῆς Ἰουλιου μηνος 17,
 ἢ φαίνεται ἐκ τῆς ἐπισημασμένης σημειώ-
 σης, ὑποσημειώσιν, ὅπως ἐκδοτῆ τῆς ἐφημερίδος
 αὐτῆς ἐκλαύδα, καὶ οὐτάρκα ἐκδοτῆ τῆς
 καὶ οὐτάρκα ἐκδοτῆ τῆς Ἑξ. Ἐφημερίδος, ὅπως

προφορικῶς μοι ἐμπελάει τούτοις ὁ κύριος
Πρόεδρος, δυνάμει τῆς βουλῆς 13 περὶ
μὴ ἔχει ἔτι τὰς ἀναγκαίαις ἀφ᾽ ἑ
δουάναι πρὸς αὐτὸν ἀναγκαστικῶς
ἐβ. γ. μ. ἐλ. ἐν Μακεδονίᾳ κ. κ. κ. κ.
φικῶν ὄργανον.

Ταῦτα καταγγέλλω ἐκστραφικῶς ἐν μέλει
τοῦ ἐπισημοῦ ὁμοσπονδίου.

ἐπισημοῦ

Δοφ. Η. Παναγιώτου

Κατάλογος βιβλίων βύζαντος εν εφορίαις εν Αθηνάις εν Νοβέμβριος 1881. Εφορίαίης
 "ε" φάρος βιβλίου Μακεδονίας. βιβλίου α οφειζομένων Νομικών και λογισμικών
 βιβλίου εν Αθηνάις εν οφειζομένων βιβλίου ε - γραμματικών Συγγράμματα.

Εφορίαίης 1881 οφειζομένων Νομικών	Συμ.	1
" " " Τυροκόπου "	"	1
" " " Μεγαρόπουλου "	"	1
" " " Χρουσώτη "	"	1
" " " Γεθραίου "	"	1
" " " Δουβλίτου "	"	1
" " " Ψοσάντη "	"	1
" " " Λουκουλάτου "	"	1
" " " Βογδάτητου "	"	1
" " " Βοφιλισίου "	"	1
Εφόριας " " Λουκαίου "	"	1
Ενδοκρινική αλληλ. Αμφίπολης		1
αφ. Εφορίαίης και Αγαδάγγων		4
Εφόριας Αθηνών		1
	Συμ.	17.